

Tema 4. Narkotikalagstiftningen

1. Bakgrunden till förbudet mot användning av narkotika

Förbudet mot **innehav** av narkotika fanns redan vid lagens införande 1968. Fram till 1980 hade åklagarmyndigheten dock som praxis att lämna så kallad åtalseftergift eller åtalsunderlåtelse för mindre innehav för eget bruk.

1980 skärptes tillämpningen av lagen genom att Riksåklagaren beslutade att upphöra med åtalseftergift som praxis.

1982 prövades ett mål i Högsta domstolen där en person i tings- och hovrätten dömts för ringa narkotikabrott, där personen visserligen varit **påverkad** vid tillfället för polisens ingripande men inte kunde bindas vid innehav. HD:s prövning ledde till ett frikännande. Det blev uppenbart att lagen inte var tillräckligt tydlig. Innehav för eget bruk var straffbart, däremot inte påverkan, även om en förutsättning för påverkan är ett innehav.

Domen gav upphov till en omfattande debatt och opinion för att ändra lagen så att även användandet av narkotika skulle förbjudas. En namninsamling organiserades 1984 på initiativ av Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle som på kort tid samlade 400 000 namnunderskrifter. En marsch från Mora, där händelsen som prövades i HD ägt rum, till Stockholm genomfördes 1985. Inför valet 1985 hade Socialdemokraterna parollen "Rent hus med knarket!"

1988 ändrades lagen och riksdagen beslutade att även själva användningen av narkotika skulle förbjudas. Påföljden för brottet blev böter. Just detta innebar dock att lagen i praktiken inte kunde tillämpas. För att fastställa om en person är påverkad av narkotika och därmed brutit mot lagen krävs att polisen har möjlighet att säkerställa bevis genom kroppsbesiktning, ett urin- eller blodprov. För detta krävs i sin tur att fängelse ingår i straffskalan. Varför regeringen stiftade en lag som man på förhand visste inte skulle kunna tillämpas har det spekulerats kring. Enligt kritikerna kunde förklaringen sökas i interna motsättningar inom det socialdemokratiska partiet som var delat i synen på förbudet. Med den nya lagen kunde regeringen utåt ge intrycket av att vara handlingskraftig och tillmötesgå den opinion som krävde ett tydligare förbud samtidigt som man internt i partiet kunde lugna kritikerna med att lagen i praktiken inte skulle ha någon effekt. Inget skulle således förändras.

För den restriktiva opinionen stod detta tidigt klart. För att lagen skulle vara användbar och ge polisen möjligheter att säkra bevis krävdes därför att fängelse infördes i straffskalan även för ringa narkotikabrott. Motivet för att även förbjuda användningen av narkotika var att begränsa spridningen då denna sker i användarledet. Opinionsarbetet fortsatte.

Kritikerna till förslaget befarade att personer som dömts för "konsumtionsbrott" nu skulle hamna i fängelse och menade att straff inte är lösningen på problemet. Förespråkarna för förslaget hävdade att syftet med att införa fängelse som påföljd var att ge polisen möjlighet att genomföra kroppsbesiktning och att böter och inte att fängelsestraff skulle utdömas för ringa narkotikabrott.

1993 beslutade riksdagen att skärpa lagen. Detta skedde samtidigt som den så kallade Rave-kulturen slog igenom och med den nya drogen Ecstasy. Lagen ledde omedelbart till att polisens arbetsmetoder förändrades och det i Stockholm bildades den så kallade Rave-kommissionen, en enhet inom dåvarande länspolisens narkotikarotell som specialiserade sig på tidig upptäckt av ringa narkotikabrott. Samtidigt utvecklades socialtjänstens arbete och senare startade den så kallade MUMIN-verksamheten i Stockholm som en modell för samverkan mellan polis, socialtjänst och sjukvård i samband med tidig upptäckt och tidiga ingripanden. Förutsättningen för denna modell är lagändringen 1993. MUMIN-modellen har därefter fått spridning till andra kommuner och i utvärderingar visat på positiva resultat.

Ytterligare kritik har framförts mot den nu gällande lagstiftningen.

- Förbudet har en stigmatiserande effekt.
- Förbudet gör att personer inte vågar söka hjälp hos socialtjänst eller sjukvård av rädsla att bli straffade. Straff anses stå i motsättning till vård.
- Påföljden med böter och en anteckning i belastningsregistret fyller inte den funktion som är avsett.

Tre exempel från debatten ska ges.

2. Inlägg från narkotikapoliser

Narkotikapoliserna Lennart Karlsson, som är ordförande i Svenska Narkotikapolisföreningen (SNPF) och Christopher Landin beskriver olika Facebook-konversationer lagstiftningen och tillämpningen på följande sätt.

Lennart Karlsson:

Poängen med förbudet/kriminaliseringen är att det är avskräckande vilket avhåller en hel del ungdomar från att testa. Vidare ges polis en laglig möjlighet att ingripa och upptäcka. När det sedan gäller "förstagångare" vilket ungdomar ofta är så finns ett gäng alternativa påföljder. I praktiken jobbar polis/socialtjänst och landsting mycket nära varandra med bra resultat, bland annat i den så kallade Muminverksamheten. Det finns enligt min bedömning inga som helst vinster med en legalisering utifrån den aspekten. Men ok...låt oss då för ett tag leka med tanken att polisen INTE skulle ha befogenhet att med tvång avkräva en ung person i riskzonen ett prov för att få upp fakta på bordet...vem ska då göra detta? Eller är din tanke att allt ska ske på frivillig väg?? Konsekvensen av detta borde således bli att det är först när den unge själv anser att hen har problem som åtgärder sätts in?

Christopher Landin:

Att döma till vård i stället för böter har jag drivit länge men problem uppstår om vederbörande inte vill ha vård. Dock ska eget bruk var fortsatt olagligt med kopplingen att kroppsbesiktning och tvångsåtgärderna försvinner för polisen om det blir lagligt och med det blir det svårt att upptäcka b.l.a ungdomar som använder narkotika.

Landin fortsätter:

Påföljden för ringa narkotikabrott skulle även kunna kompletteras med en vårdpåföljd då jag anser att t.ex straffa en ung människa för bruk av marijuana eller annan narkotika är många gånger kontraproduktivt av en rad anledningar. Tanken med att upptäcka en persons begynnande missbruk eller bruk av narkotika är att få vederbörande att sluta.

Böter kan därför vara stigmatiserande och därtill att ungdomar och andra nyupptäckta brukare kan få vänta upp till tre år för att kunna ta körkort. De unga upplever med det att det är "kört" för dem då samhället vänder de ryggen vilket kan leda till djupare missbruk. Inreseförbud till USA är en annan konsekvens eller att många arbetsgivare numera kräver utdrag ur brottsbelastningsregistret vid anställningar. Detta omöjliggör för en person som fått böter för ringa narkotikabrott med största sannolikhet väljs bort i urvalet av arbetssökande. Drogtester har även börjat användas frekvent av arbetsgivare. Avskedas vederbörande vid ett positivt drogtest eller väljs en person bort vid anställningsintervjuer för ett felsteg i livet blir de personliga konsekvenserna förödande.

I stället borde de dömas eller erbjudas vård, behandling och/eller stödsamtal i stället för att straffas med böter. När dessa behandlingar har nått målet drogfrihet ska alla noteringar för det egna bruket och ringa innehavet tas bort ur belastningsregistret. De som fått körkortet återkallat för eget bruk ska även få det tillbaka efter en framgångsrik behandling. Vi kan inte ha ett system som är tänkt att hjälpa våra medmänniskor och då samtidigt straffa dem. Det är kontraproduktivt och ett ologiskt resonemang. Vi ska ha ett system som lockar till och motiverar till drogfrihet. Med det systemet kommer inte bara vinster för den enskilda individen utan för hela samhället i stort. Det blir en win win situation.

3. Debatt i Västmanlands Läns Tidning

I en annan tråd fortsätter diskussionen på samma tema. Bakgrunden är en ledare i Västmanlands Läns Tidning av Kajsa Dovstad 18/7 2016 med rubriken "Det ska vara lagligt att knarka" och som förespråkar avkriminalisering. Per-Erik Lundberg, narkotikapolis i Västerås, skrev en replik med rubriken "Polisen är viktig för kampen mot knarket" och Kajsa Dovstad svarade med en avslutande replik.

På RNS Facebook-sida lades en post upp med följande text och en länk till Per-Erik Lundbergs artikel.

"Vi måste utgå från att missbrukare kan göra sig fria och ta kontrollen över sin beroendesjukdom."

Även i detta fall kom snabbt kommentarer. RNS valde att inte bemöta dem, men narkotikapolisen Christopher Landin som ofta gör kommentarer på sidan bemötte kommentarerna.

AA skriver:

Polisen kan identifiera missbrukare och genom urinprov klargöra om personen har narkotika i kroppen, detta möjliggör ett tidigt upptäckande. Polis och socialtjänst måste samverka för att upptäcka-behandla och vårda de som fastnat i narkotikabruk. Det är de som inte "tror sig om" att fastna i narkotikamissbruk som för sin egen del vill legalisera narkotikan. En egoistisk och synisk inställning då det sannolikt skulle bli många fler som fastnar i narkotikamissbruk om det vore lagligt att inneha och bruka narkotikan.

BB skriver:

Om någon fastnar i missbruk så är det inte pga preparatet i sig utan mer pga omgivningens maniska vilja att "upptäcka" ...peka ut och "åtgärda"...alltså det kompromisslösa bemötandet som skrämmer och får "missbrukare" att "bedöva" sig mer än nödvändigt. DET är problemet!

Narkotikapolisen Christopher Landin skriver:

OK, så det är någon annans fel till missbruket. Inget personligt ansvar alls menar du?

CC svarar:

Oavsett vems felet är eller vad orsaken är så skall väl sjukvården behandla alla lika...dvs utan att riskera åtal för att man söker vård.

Christopher Landin svarar:

Det är ingen som riskerar åtal eller har blivit åtalad för att vederbörande har sökt vård, eller känner du till någon som du seriöst kan lägga fram som exempel?

Landin fortsätter:

Om det vore så enkelt att vård var det enda som behövdes eller saknades för att bli av med narkotikamissbruk hade den sista missbrukaren varit färdigbehandlad för länge sedan. Polisen hjälper missbrukare till vård bl a rent praktiskt/fysiskt men håller även vårdmotiverande samtal. Dock är det alldeles för få som tackar ja till hjälp till vård och så var det även när Lotsprojektet fanns (ett särskilt uppsökande projekt i Stockholm, min anm). Det är så många olika omständigheter som måste falla på plats för att vården ska kunna fungera. Det första är att missbrukaren vill ha vård eller kanske rättare sagt orkar gå igenom en vårdperiod med bl a avgiftning där och då när det vårdmotiverande samtalet hålls av polis.

Uppskatta istället det arbete som utförs av de poliser som vill hjälpa till vård. Det har trots allt varit starten till ett helt nytt liv för många av de missbrukare som bl a jag har hjälpt och även många av mina kollegor.

Det är inte alls ovanligt att när dessa missbrukare som blivit rena och mår bra tackar oss för det stöd och den hjälp till vård de fick av oss och man har fortsatt kontakt med dem.

Hur kan man tycka att det är dåligt?

CC svarar:

Tror du på det själv?

Christopher Landin:

Jag har gjort det massor av gånger själv. Varför misstror du det? Senast nu i våras under en 4 månaders insats blev de rapporterade och/eller de som poliserna kom i kontakt med på något sätt erbjudna hjälp till vård. Tyvärr var den absoluta majoriteten inte intresserade av det men några nappade ändå.

CC skriver:

Slapp dom åtal?

Christopher Landin svarar:

Ringa narkotikabrott ger strafföreläggande om du erkänner och då blir det inget åtal men annars. Oavsett skrivs de allra flesta ärenden av, läggs ned, när det gäller missbrukare, så det blir långt ifrån dömda för alla narkotikabrott de varit misstänkta för då påföljden ändå skulle bli densamma oavsett ringa. Vi hjälper på de som blir rapporterade och även de som inte är misstänkta för brott till vårdhjälp. En icke oansenlig del av polisens resurser går åt till att utföra diverse transporter till psykiatri och beroendevård utan att någon anmälan skrivs överhuvudtaget. Rapportering för bruk är tänkt att användas främst mot ungdomar och människor som aldrig tidigare är straffade i narkotikassammanhang. Missbrukare får väldigt sällan lämna urinprov.

CC skriver:

Skulle du kunna tänka dig att bära med dig Naloxon och kunna häva en pågående överdos?

Christopher Landin svarar:

Har redan gjort det flera gånger med vårdpersonal. Självklart hellre naloxonspray än hjärt- och lungräddning som nu. Alla poliser i yttre tjänst borde kunna utrustas med det och det kommer förhoppningsvis precis som i staterna.

Men oavsett måste den överdoserade in till sjukhus efteråt för observation.

Christopher Landin återkommer senare med ett förtydligande:

Jag skulle dock vilja ha en bättre påföljdsvariant för hela brukargruppen/missbrukargruppen gällande narkotikastrafflagen då jag personligen tycker det blir kontraproduktivt i många fall med böter. Flera böter för eget bruk kan t.ex leda till 3 års spärrtid med körkort. En hel del människor kan med det bl.a. förlora jobbet. Unga individer kanske inte får körkortstillstånd. Man nekas inresa i vissa länder som till USA. Syftet för samhället att upptäcka eget bruk och innehav för eget bruk hos medborgarna är delvis att få dem att sluta använda narkotika men även brottspreventivt då straff avhåller en viss del av befolkningen att inte begå brott. Om nu staten vill få sina medborgare att sluta använda narkotika ska samhället även erbjuda vård som påföljdsalternativ. Markering i BR ska genast raderas efter avslutad framgångsrik behandling. De som inte är vårdmotiverade av olika anledningar ska fortsatt straffas med böter då bruk och innehav för eget bruk är olagligt. Det är möjligt att du Erik Abrahamsson inte tycker att det ska vara olagligt överhuvudtaget o.s.v. och det står dig självklart fritt att tycka det. Men dit kommer vi nog inte komma på överskådlig tid. Men jag tycker dagens påföljdssystem är för stelbent med endast böter som påföljd.

RNS kommentar:

I kommentarerna argumenterar Christopher Landin för att vård och straff inte står i motsättning till varandra utan kompletterar varandra. Förbudet är viktigt för att kunna ingripa och möjliggöra vård i ett läge där personen själv inte är motiverad att söka vård och sluta använda droger men där samhället, i detta fall representerat av socialtjänsten och tingsrätten, bedömer situationen så allvarlig att det motiverar en intervention. Förbudet gör det möjligt att ingripa, "straffet" blir ett kontrakt med vård. Med sina kommentarer försöker Christopher Landin med hjälp av fakta och verklighetsbilder problematisera frågeställningen och redovisa konkreta idéer och förslag till förändringar.

Inte heller i denna konversation återkommer kritikerna, kanske för att den verklighet Landin beskriver helt enkelt blir för besvärlig. Kritikerna av den restriktiva narkotikapolitiken vill gärna

framställa den som inhuman, straffande eller föraktfull mot missbrukare, ibland förekommer även invektiv som fascistoid. Den egna ståndpunkten, att narkotikabruk ska vara tillåtet, att det är individens ensak vad hen gör med sin kropp och att insatser endast ska vara frivilliga kan framstå som ett humant och tilltalande budskap. Men ställd mot verkligheten saknas argumenten, bakom det frihetliga budskapet kan istället skönjas en krass egoism och cynism. Skulle budskapet till den 16-åring flickan i Umeå formuleras av dessa kritiker blir det allt för tydligt: att röka lite cannabis är inte farligt och vill du fortsätta röka så är det din ensak, gör som du vill och tycker du dig ha problem kan du gå till doktorn som säkert kan erbjuda dig något.

Och budskapet till de äldre tunga missbrukare polisen Christopher Landin möter på Stockholms gator blir detsamma; sök vård om du tycker att du behöver det. Vi bryr oss inte.

4. RNS förslag till ändring av lagen

När det gäller frågan om påföljdens utformning föreslår Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle en förändring av lagstiftningen och motiverar det på följande sätt:

Förbudet mot användning av narkotika syftar till att förebygga användning och spridning av narkotika. Fängelse i straffskalan för ringa narkotikabrott har tillkommit för att ge polisen möjlighet att tidig kunna upptäcka, ingripa och säkerställa bevis genom kroppsbesiktning.

Påföljden för ringa narkotikabrott är vanligen böter. Är personen omyndig görs en anmälan till socialtjänsten. Myndiga personer kan dömas till kontraktsvård och erbjudas behandling. Syftet med påföljden är att bidra till att personen blir drogfri och avhåller sig från kriminalitet.

Tanken med modellen är riktig, men det finns problem i den praktiska tillämpningen. Grundproblemet är att det saknas tillräckliga incitament att välja drogfrihet.

Tiden mellan brottet och domen är ofta alltför lång. Bötesstraffet är ofta verkningslöst. Anmärkningen i belastningsregistret kvarstår även om den dömde sköter drogfriheten. Den så kallade mängdrabatten vid upprepade brott snarare bidrar till än motverkar fortsatta narkotikabrott.

Systemet ska bygga på omedelbar koppling mellan beteende och konsekvens och att skapa incitament för att den dömde ska välja drogfrihet. Incitamenten behöver då vara tillräckligt kraftiga för att utmana drogen. Detta kräver en förändring av påföljderna vid ringa narkotikabrott.

RNS föreslår:

- Den som döms för ringa narkotikabrott ska istället för böter kunna välja ett program med en period på 6 månader av dokumenterad drogfrihet genom kontroll och behandling efter behov. Kontrollen sker genom drogtestning, inledningsvis med hög täthet och efterhand glesare.
- Följer den dömde programmet avskrivs bötesstraffet och anteckningen i belastningsregistret. Drogtestningen ska vara kostnadsfri. Domstolen ansvarar för att kontrollen fungerar. Avbryter den dömde programmet påförs bötesstraffet och anteckning görs i belastningsregistret.

- Salivprov ska komplettera blod- och urinprov vid ringa narkotikabrott. Detta gör processen avsevärt snabbare och är betydligt mindre integritetskränkande.
- Polismyndigheten ska ha skyldighet att underrätta socialtjänst vid samtliga ringa narkotikabrott, även för myndiga personer, så som det görs vid LOB (Lagen om omhändertagande av berusad person). Därigenom likställs omhändertagande för alkohol- och narkotikapåverkan och ger socialtjänsten viktig information som underlag för insatser.